

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

С. О. Терно

Україна, м. Запоріжжя, Запорізький національний університет

Юнацький вік характеризується виробленням світогляду, переконань, характеру, життєвим самовизначенням, це період самоствердження, бурхливого розвитку самосвідомості. Особливо актуальними стають проблеми морального вибору та підвищується інтерес до етичних проблем, набуває особливої актуальності оцінна діяльність [3, с. 118-120]. З метою задоволення цих потреб в нашій методиці розвитку критичного мислення [4-6] передбачено багато оцінних завдань, приміром, у 10-му класі до теми 4 "Тоталітарні та диктаторські режими" вчителю та учням пропонувалась задача: "Правильно чи помилково вважати, що "жовтнева революція" 1917 р. у Росії започаткувала нову добу в історії людства". Свою відповідь обґрунтуйте" [4, с. 28]. Розв'язування проблеми передбачало встановлення історичного значення "жовтневої революції", причому потребувало комплексної оцінки цієї події, як історичної, так і моральної. Проблема більшовицького перевороту, можливо як жодна інша тема, надає значний ресурс для морального розвитку юнацтва: чого вартує людське життя? Хто має право ним розпоряджатися? Чи припустимим є приносити в жертву людей в боротьбі за "світле майбутнє" тощо?

В юнацтві також відбуваються зміни в змісті мислення: формуються ідеальні образи світу та сім'ї, які починають порівнюватися із реальністю. Зростає інтерес до соціальних, політичних та моральних проблем, формується концепція суспільства, його інститутів. Молода людина створює свої переконання відносно політичної системи в соціальному, культурному та історичному контекстах. Тинейджери починають критично переоцінювати й себе відповідно до якогось образу, набувають потребу в рефлексії, необхідності аналізувати власні розумові процеси. "Юність, – стверджує Г. Крайг, – є періодом інтелектуального оп'яніння. Нові сили думки спрямовані всередину, на власні когнітивні процеси, і назовні, на світ, який несподівано став складнішим" [2, с. 592]. Наша методика розвитку критичного мислення враховує ці закономірності когнітивного розвитку та надає поживу для його повноцінного протікання. Візьмемо для прикладу таке завдання для учнів 11-го класу: "В 1991 р. в Україні діяльність комуністичної партії була заборонена, так само вчинили інші новостворені незалежні держави. Деякі представники громадськості вважали, що комуністична ідеологія повинна бути заборонена так само, як і фашистська. Які підстави мали громадські діячі вважати комуністів настільки небезпечними? Чи погоджуєтесь ви з їхніми вимогами? Свою відповідь

обґрунтуйте" [4, с. 36]. Розмірковування над цією задачею мало спонукати учнів до застосування порівняльно-історичного методу стосовно двох політичних режимів, й на цій основі виділення спільних та відмінних рис, а також з'ясування тих підстав, що дозволяли громадським діям вимагати заборони комуністичної ідеології. В решті-решт розв'язування цієї задачі сприяло формуванню в учнів власної концепції суспільства та його інститутів.

Перед тинейджерами постають серйозні моральні виклики: їм доводиться вирішувати, наскільки важливо добре вчитися, наскільки їм варто пристосовуватися до суспільства, яке місце в їхньому житті посідає релігія, здійснювати вибір переконань та фаху. Відбувається формування системи цінностей, ціннісної свідомості [1]. Цінності являють собою стрижневе утворення особистості, яке втілюється в особистісних установах, властивостях та якостях, що визначають ставлення до суспільства, природи, інших людей, самої себе. Саме цінності виступають в суспільстві стратегічними цілями, що спонукають людей до спільних дій та соціального життя. Ціннісна система суспільства складає його базисну структуру. Гуманітарна освіта являє собою духовно-практичне освоєння людиною дійсності; всі інформаційні процеси в ній пов'язані з пошуком сенсу [1]. Саме тому для гуманітарних дисциплін логічний компонент необхідний, але недостатній базис, таким базисом виступають цінності. Якщо немає ціннісного контексту, – стверджує Н. Астапова, – не буде і гуманітарної освіти в справжньому сенсі [1]. Г. Крайг наводить дані досліджень, які свідчать: якщо підліток отримує стимулюючі, але при цьому безпечні можливості розгляду моральних дилем на більш високому рівні, то роки отрочтва та юності можуть стати часом значного морального розвитку [2, с. 593]. Приміром, виразне ціннісне забарвлення має задача для учнів 9-го класу під час вивчення п'ятої теми з курсу всесвітньої історії (міжнародні відносини в останній третині XIX ст.): "Які наслідки мало колоніальне панування для залежних країн: позитивні чи негативні? А як можна оцінити наслідки колоніального панування для самих метрополій? Свою відповідь обґрунтуйте". Розмірковуючи над проблемною задачею, учні змушені будуть зробити певний ціннісний вибір: наскільки припустимим є поневолення інших народів через їхньою технічною відсталість або тимчасову слабкість? Як оцінювати протест пригноблених країн або соціальних груп? Яку роль відіграє соціальний протест у розвитку суспільства? За яких умов такий протест слід вважати позитивним, а за яких – негативним? тощо.

Отже, вирішення багатьох проблем, з якими стикаються юнаки, визначить характер всього їхнього подальшого життя. Вони набувають унікальної здібності розглядати свою поведінку в минулому, інтегрувати з реальністю сьогодення і подумки переноситися у власне майбутнє. Навчання історії, напевно, як жоден інший предмет надає можливість отримати відповідні стимули для розгляду моральних дилем та навчитися їх доцільно розв'язувати, тому й наша методика розвитку критичного мислення передбачає це. Між іншим, критичне

мислення – це оцінювальне мислення, яке спирається на певні критерії, включаючи й цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астапова Н. А. Гуманитарное образование и рефлексивная культура юношества / Астапова Н. А. // Мир образования – образование в мире. – 2004. – № 2. – С. 148-154.
2. Крайг Г. Психология развития / Крайг Грэйс Н. ; [пер. с англ.]. – [7 изд., междунар.]. – СПб. : Питер, 2000. – 992 с.
3. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : [учебник для студ. вузов, обуч. по пед. спец.] : в 2 кн. – М. : Владос, 1999–. – Кн. 1 : Общие основы. Процесс обучения. – 1999. – 576 с.
4. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії / С. О. Терно : [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – 70 с. – Режим доступу до праці: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/125.ukr.html>
5. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно : [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 105 с. – Режим доступу до праці: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/125.ukr.html>
6. Терно С. О. Проблемні задачі з історії : [дидактичний посібник для учнів 10-11 класів] / Терно С. О. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 40 с.

Заявка

Терно Сергій Олександрович

Тема виступу: "Розвиток критичного мислення школярів як засіб виховання духовних цінностей на уроках історії"

Україна, м. Запоріжжя, Запорізький національний університет, завідувач лабораторії інтерактивних технологій навчання гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук, доцент

Тел.: +38 097-730-26-62, e-mail: sergiyterno@ukr.net; 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, історичний факультет.